

**Ольга Петрова
(Київ)**

ТВОРЧИСТЬ ЕГОНА ШИЛЕ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ФРІДРІХА НІЦШЕ

Стаття розкриває особливості творчості Егона Шиле в контексті філософських ідей Ніцше. Близькість художніх пошуків Шиле та вчення Ніцше розглядається на тлі культурно-мистецького процесу початку ХХ ст.

Ключові слова: сецесія, модерн, філософія, мистецтво, Ф. Ніцше, Е. Шиле.

The article reveals the peculiarities of the art by Egon Schiele in the context of Nietzsche's ideas. The proximity of artistic pursuits of Schiele and doctrine of Nietzsche is shown on basis of the cultural-artistic process of the beginning of the XX century.

Key words: Secession, Modern, philosophy, art, F. Nietzsche, E. Schiele.

Включення творчості Егона Шиле та проблеми сецесіона в «ніцшеанський» контекст розширює межі уявлень щодо зазначених явищ та підкреслює єдність філософських та суто естетично-мистецьких пошуків доби «передбур'я».

У самій природі модерну (сецесіона) є амбівалентність, протиріччя, балансування — у цьому суть сецесіона. Тематично стиль модерн має багато спільного із прерафаелітизмом, естетизмом, символізмом, але іконографічно-пластично модерн інноваційний. Амбівалентність є й у потрактуванні сецесіона: або як завершальної фази традиційної (міметичної) образотворчості, чи як передпочаток модернізму ХХ ст. Так само неможливо зробити розмежування, окреслити кордон між символізмом та сецесіоном. Їхні стосунки лишилися непроясненими. Інноваційність сецесіона втілена не лише в його специфічній пластичній формі, але й у новому розумінні людини в духовному кліматі Європи, що вже перебувала на порозі стресів війни та революцій. Звідси походить звернення творців сецесіона до філософії Ф. Ніцше: ідеї щодо уславлення війни, аристократичної мистецької праці, зверхність по відношенню до демократичних засад як у соціумі, так і в культурі. Відомим є нігілізм філософа щодо християнської моралі та принципів європейського гуманізму. Ніцше декларував право сильної особистості на аморальність, ігнорування правил натовпу. Критикуючи ніцшеанство, Бертран Рассел зауважив: «Я не заперечуватиму, що частково як наслідок розповсюдження вчення Ніцше, реальний світ уподібнився кошмару, утім, кошмар від цього не стає менш потворним» [4, с. 282].

Але ніцшеанство не мало б настільки широкого розповсюдження в артистично-інтелектуальних колах, якби ця філософія не віддзеркалювала дійсності. У ній зафіксовано категоричний злам ренесансно-класицистичної, романтичної та реалістичної моделей зображальності, оголено симптоми доби передбур'я. Ніцше вимагав: «афект будь-що, ... більше нервів замість м'яса» [3, с. 526].

Митці першими відчували поштовхи нової доби. Нервовою романтикою, містикою нервів, візуальною метафорою стихійних звивів душі бачив мистецтво, що народжувалося, критик Герман Бар: «Новий ідеалізм втілює нових людей. Це суцільні нерви. Решта вимерло... Вони реагують більше — тільки нервами».

Аура доби виводила філософію Ніцше за межі академічних кордонів — у мистецьке життя. У пророцтвах книги Ніцше «Так сказав Заратустра» «поет-божевільний, поет-пророк, силою власного таланту сколихнув ірраціональні пласти європейської культури, що надто довго дрімали» [1, с. 212].

Актуалізація творцями сецесіона (ширше — всього ареалу стилю модерн) філософії Ніцше дає можливість підійти до вкрай суб'єктивної, епатажної творчості Е. Шиле, до його стильової концепції та жанрових уподобань. «Енергія притягування» переконань

Ніцше та результатів експресивної творчості Шиле, при повній необізнаності художника в царині філософії, лише доводить геніальність прозрінь Ніцше, який відійшов від філософії в 1888 році, а з життя пішов у 1900 — ще напередодні розвитку стилю модерн. У сумних, почасти страхітливих пророцтвах Ніцше справив вражаючий вплив насамперед не на філософів, а на людей мистецтва. «Якщо Ніцше — просто симптом хвороби, то, мабуть, ця хвороба напрочуд інтенсивно поширена у сучасному світі», — мусив констатувати Рассел [4, с. 281]. Те, що вважалося хворобою, для Ніцше як подвижника «імморалізму» та для його adeptів було потребою відкрити світ заново під гаслом «старий Бог помер». Доба марила майбутнім — модернізм уже стукав у двері.

На цьому шляху також важливою була концепція Генріха Вельфліна щодо історії мистецтва як «історії форм» (1887 р.). Нові принципи художності в сецесії народжувалися в пошуках найдосконалішої пластики, бездоганного малюнка, гнучкої лінії, вишуканої ритмічної організації композиції. У дуалістичній парі «форма-зміст» у Е. Мунка, Г. Клімта, О. Бердслея, Е. Шиле і ще багатьох представників стилю модерн першу скрипку перебрала на себе «форма». «Форма — это то, что со-держит. Так же хорошо скованный обруч содержит. Форма есть некое со-пряжение или напряжение, такое, что может держать. То, что держится, то и будет со-держанием», — писав М. Мамардашвілі з приводу Кантової «інтуїції форми» [2, с. 149–150].

На зламі XIX ст. у категоріальному апараті філософії було розроблено концепцію інтуїтивного пізнання світу як вищу в порівнянні з раціонально-логічною в царині мистецтва (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, З. Фройд, А. Бергсон). Бунт проти рацію, уславлення інтуїції та природних потягів людини лягали в підгрунття феноменологічної бази сецесіона. Його творці запропонували модель мистецтва-марення, сновидіння, що якимось дивно та чарівно не збігається з реальністю. Привілей стихійного у свідомості митців також було інспіровано Ніцше, його опозицією Аполлон-Діоніс. У добу передбур'я в контрапункті полярних рівнів світосприйняття першість перебрало неприборкане, стихійне «діонісійство». Несамовитим шалом було охоплено всю стильову та образну палітру сецесіона. Навіть досить поетично-мрійливі образи Клімта з їх ауру еротизму вважали відверто сексуальними, вони збуджували публіку, захоплюючи та водночас відштовхуючи її від нової естетики. Скандали породжувалися в геометричній прогресії. Утім, «фройдівський» Відень, де під машкарою вікторіанського благочестя над усе марили насолодою, екзальтованим солодким забуттям, обожнював Клімта, образи його *femme fatale*.

Що стосується Шиле, він у створенні «шокуючого» мистецтва значно перевершив навчителя-кумира. Приголомшували деформовані еротичними судомами тіла у його композиціях. За спостереженням А. Шуцької, «його герої пізнають власне тіло за болем, який вони відчувають» [5, с. 289].

Екстатичне мистецтво Шиле за рівнем розбурханої емоційності не поступається творчій напрузі Ван Гога (предтечі стилю модерн) та Родена у його «Воротах Пекла». Шиле, у мистецтві якого домінує тема вільної любові, екстраординарної еротики, уособлював діонісійський хаос, до якого закликав Ніцше. До того ж творчість віденського скандаліста унаочнювала концепцію З. Фройда щодо сексуальності як сублимації витиснених потягів-заборон.

Перетворюючи банальне (профанне) у художнє, Шиле як ніцшеанець демонстративно зневажав обивательську усталеність та мораль. Аристократизм незалежного художника спричинив багато клопоту майстру на побутовому рівні.

Життя його було коротким — він стрімко пройде навчання у віденській Академії мистецтв, буде помічений Густавом Клімтом, приєднається до творців «віденського сецесіона», здобуде гучну славу скандаліста та водночас провідника стилю «сецесіон» (після смерті Клімта в 1918 р.) та в 28 років, за три дні по смерті його молодої вагітної дружини, покине цей світ, загинувши від грипу, який у 1918 році спричинив мор у Європі.

На відміну від елегійного, вишуканого та сновійного мистецтва Клімта, якого Шиле обожнював, спадщину Егона визначають як несамовиту. Шиле, слідом за Ніцше у філософії, за Оскаром Уайльдом у літературі, зробив «перекодування» знаменників мо-

ралі та завдань мистецтва. Він долучився до ніцшеанської реабілітації гріха, який, за концепцією філософа, рятував світ від нудьги та одноманітності усталеного.

Ще в 1909 році, покинувши навчання в Академії після постійних конфліктів з професурою, Шиле напише: «Я просунувся так далеко, що людей охопить жах від живої сили моїх творів» (лист до дядька-благодійника, 1911 р.). Усього за 10 років життя він утілює цю амбітну програму в сотнях малюнків, акварелей та в олійних полотнах. Агонізуючий любовний шал композицій утілено майстром у такій експресивній манері, яка дійсно тотожна напрузі Ван Гога. Усі персонажі Шиле вражають сполукою юності та гріховності, усі вони втілюють сецесійне розуміння злуки темряви, варварства та світла. Як О. Уайльд – у поезії, Е. Шиле в живописі демонструє амбівалентність, подвійну гріховно-янгольську іпостась жінки, її напружений еротизм. До речі, ще напередодні народження сецесіона саме Ніцше виступив першим проповідником тілесності – теми, яка набула значення провідної не лише в стилі модерн, але й у другій половині ХХ ст. – у постмодернізмі.

Вражаюча енергія композицій Е. Шиле, фрагментована постать його автопортретів (нарцисизм навпаки), акти кохання, трактовані як жорстокі битви звірів, відчуття тіла та душі в стані агонії – це ставить Шиле поряд із засновниками експресіонізму: Емілем Нольде, Еріхом Хеккелем, Ернстом Людвігом Кірхнером та ін. Шиле брав участь в одній з виставок групи «Міст». Як ніхто інший Шиле використовує виражену пластичну деформацію як усвідомлений стилістичний прийом. Крім того, передача конвульсивних судом, надриву, надмірної екстатичності, а в пізніх композиціях Шиле – втілення страху та передчуття смерті – усі фундаментальні риси, притаманні мистецтву експресіонізму (як складової модернізму) виводить мистецтво Шиле за межі сецесіона в простір авангардизму ХХ ст.

1. Лаврова А. Ницше / А. Лаврова // Современная западная философия. Словарь. – М., 1991. – С. 212.
2. Мамардашвили М. Кантианские вариации / М. Мамардашвили. – М.: Аграф, 2002. – 320 с.
3. Ницше Ф. Сочинения: в 2 т. / Ф. Ницше. – М., 1997. – Т. 2: Казус Вагнер. Проблема музыканта. – 1997. – 830 с.
4. Рассел Б. История западной философии / Б. Рассел. – М.: Миф, 1993. – Т. 2. – 445 с.
5. Шуцкая А. Эротизм в искусстве венского модерна / А. Шуцкая // Модерн и европейская художественная интеграция. – М.: Государственный институт искусствознания, 2004.

Світлана Рибалко
(Харків)

ЯПОНСЬКЕ МИСТЕЦТВО В ДЗЕРКАЛІ КУЛЬТУРИ МОДЕРН

Тривалий період нагромадження досвіду ознайомлення з японським мистецтвом передував широкому цитуванню Хокусайі. Цей процес відбувався за активної участі Японії. Організаційна діяльність уряду зумовила перелік та якість художніх творів, їх сюжетно-тематичний репертуар і навіть особливості виготовлення. Існував і зворотний зв'язок – вплив європейського модерну на японську культуру.

Ключові слова: модерн, японське мистецтво, кімоно, Всесвітня промислова виставка, реалізм, орієнталізм.

The protracted period of accumulation of acquaintance's experience with the Japanese art was preceded to the wide quoting by European art nouveau of Hokusai's engraving "Big wave". This process has been executed at active participation of Japan. Government's organizational activity has defined a list and quality of artistic works, their thematic repertoire and features of execution. There was also a feedback – influence of the European Art nouveau on Japanese culture.

Keywords: modern, Japanese art, kimono, World Industrial Exhibition, realism, orientalism.